

Як написати дипломну (магістерську) роботу

Основні вимоги до дипломної роботи.

Теми дипломних робіт і питання, що в них розглядаються, повинні мати теоретичне і практичне значення, бути пов'язані з проблемами сучасної науки.

Виконання дипломної роботи та її захист перед державною екзаменаційною комісією є перевіркою підготовки фахівця до самостійної діяльності з обраної спеціальності, його здібностей самостійно аналізувати стан проблем у певній галузі науки, розробляти необхідні пропозиції.

Дипломна робота - це практично перша творча праця спеціаліста. Студент-дипломник вперше самостійно розробляє тему, використовує весь комплекс знань та практичних навичок, отриманих у процесі навчання.

Випускна кваліфікаційна робота повинна представляти закінчену розробку актуальної наукової проблеми, тому вона повинна:

- бути актуальною, мати новизну, виконуватись на рівні сучасних досягнень науки і техніки;
- мати спрямування на вирішення практичних завдань майбутньої діяльності;
- стимулювати у студентів творчий пошук нових пріоритетних наукових рішень;
- вимагати опрацювання спеціальної наукової і методичної літератури;
- передбачати вибір оптимальних рішень на основі застосування математичних методів моделювання з використанням сучасних засобів обчислювальної техніки;
- пов'язуватись з планами наукових досліджень керівника, кафедри, інших наукових підрозділів закладу;
- узагальнювати та розвивати науково-дослідницькі уміння студента;
- свідчити про коректне ставлення студента щодо використання даних аналізу результатів та опублікованих матеріалів інших авторів.

У кожному випадку при використанні матеріалів статистики і інших авторів необхідно посилатися на джерела їх опублікування з указівкою назви праці, видавництва, місця і року видання, сторінки. Дипломні роботи без посилань на джерела використаного матеріалу до захисту не допускаються.

Найважливішими вимогами змістової частини дипломної роботи можна назвати такі:

1. Чітка характеристика предмета, об'єкту, мети, завдань, методів дослідження, логічна побудова викладеного матеріалу, опис і аналіз проведених автором експериментів.
2. Вивчення і аналіз монографічної і періодичної літератури з теми дослідження.
3. Вивчення і характеристика історії досліджуваної проблеми, її практичного стану, а також передового досвіду.
4. Розкриття теми дослідження.
5. Узагальнення результатів, обґрунтування висновків і практичних рекомендацій.

Обсяг дипломної роботи встановлюється у кожному вузі окремо. Зазвичай це 50-100 сторінок машинописного тексту. Текст повинен бути розділений на окремі частини (розділи) з поділом на параграфи (питання).

На відміну від курсових робіт, тема дипломної роботи і затвердження її наукового керівника потребує ухвали вченої ради факультету на підставі письмової заяви студента і рішення кафедри, на якій має виконуватись робота. Керівниками таких робіт призначають висококваліфікованих фахівців кафедри. В разі потреби за пропозицією наукового керівника кафедра може призначити консультанта з окремих питань дослідження.

Науковий керівник роботи:

- своєчасно видає студентові детально розроблене завдання на дипломну роботу відповідного зразка;
- надає студентові допомогу при розробці календарного плану виконання роботи. При цьому за керівником залишається право на визначення термінів виконання окремих частин всієї роботи, оскільки студент не завжди може раціонально розподілити час з урахуванням рівня складності й обсягу окремих її частин;
- рекомендує студентові необхідну монографічну і навчально-методичну літературу, довідкові матеріали, оригінальні статті у спеціальних наукових періодичних виданнях;
- проводить систематичні, передбачені розкладом чи тематичним планом індивідуальні консультації;

- перевіряє виконання роботи як за частинами, так і загалом;
- сприяє вирішенню питань організаційного характеру;
- відповідає за якість оформлення роботи та її своєчасний попередній захист на засіданні кафедри;
- надає допомогу в підготовці роботи до захисту.

Коли через об'єктивні причини при виконанні досліджень студент отримує результати, які суттєво доповнюють поставлене завдання, за поданням наукового керівника на засідання кафедри може бути уточнено назву теми дослідження.

Студенти, які досягли значних успіхів у науково-дослідній діяльності, за рекомендаціями ДЕК та рішення вченої ради університету можуть бути рекомендовані до вступу в магістратуру, аспірантуру, на викладацьку роботу.

Вибір студентом теми дипломної роботи.

Вибір теми дипломної роботи має винятково велике значення. Досвід переконує, що правильно вибрати тему та об'єкт дослідження - означає суттєво забезпечити її успішне виконання.

Як правило, *тематика дипломних робіт* розробляється випускною кафедрою ВНЗ, розглядається і затверджується на засіданні кафедри. Перелік тем дипломних робіт кожного року оголошується студентам.

Найчастіше студент обирає тему із оголошеного переліку, але також має право запропонувати тему з обґрунтуванням доцільності її розробки.

Перш за все студенту рекомендують вибрати тему дипломної роботи, яка відповідає спеціальності і спеціалізації, за якою він навчається. При виборі теми дипломної роботи необхідно також урахувати місце проходження практики.

Основним критерієм при виборі теми дипломної роботи є науковий і практичний інтерес студента. Передовсім це стосується студентів, які тривалий час цілеспрямовано працювали і збирали матеріал з цієї чи подібної теми, працювали над курсовою роботою з цього напрямку, брали участь у роботі науково-студентського гуртка при кафедрі, тощо.

За однією і тією ж темою дипломні роботи можуть виконувати декілька студентів, якщо об'єкти їх вивчення чи коло питань, що розглядається різні. Ці відмінності мають бути зазначені у плані дипломної роботи.

Тема дипломної роботи закріплюється за студентом згідно особистої письмової заяви.

Опрацювання літературних джерел.

Дипломна робота виконується на основі глибокого вивчення літературних джерел. Підбір і вивчення літератури для виконання дипломної роботи є одним з важливих етапів роботи студента.

Пошук літературних джерел можна проводити різними методами. *Загальний порядок опрацювання літературних джерел* можна визначити такий:

- вивчення фондів бібліотеки вузу та інших бібліотек за тематичними та каталогами;
- вивчення літератури, яка зібрана у фондах фахових навчальних кабінетів, наукових лабораторій і кафедр вузу;
- ознайомлення з науковими публікаціями провідних науковців кафедри, факультету, університету;
- робота з періодичними виданнями фондів читального залу бібліотеки вузу;
- користування послугами бібліотек з мережі INTERNET;
- інші джерела за порадою керівника.

Перелік літературних джерел.

Роботу з літературними джерелами необхідно розпочати з вивчення державних документів, підручників, навчальних посібників, довідників, а також монографій. Потім вивчаються статті у журналах.

Разом із вказаними літературними джерелами можуть бути використані збірники наукових праць, збірники наукових статей і матеріали наукових конференцій.

Якісно провести науково-дослідну роботу - це, передусім, вивчити й проаналізувати раніше опубліковані роботи за темою дослідження. Результати досліджень із різних наук і областей життєдіяльності відображені у різних видах наукових робіт. Найперше - у монографіях, наукових статтях, тезах, рефератах, дисертаціях, наукових доповідях та звітах.

Монографія - один із основних видів науково-літературних джерел, в якому найглибше і найпоглибленіше викладаються результати наукових досліджень. Звичайно, монографія публікується на матеріалах дисертаційних досліджень (кандидатських чи докторських), їхніми авторами, як правило, є відомі вчені. В монографіях знаходять відображення як теоретичні, так і прикладні (практичні) частини дослідження. Вони, як путівники, визначають шлях дослідникам в окремих напрямках, розкриваючи суттєві теоретичні положення, а також способи досягнення результатів. Монографії треба читати уважно, виписуючи найважливіші положення, висловлювання, рекомендації автора. Крім того, ці роботи здебільшого супроводжуються докладними списками літератури за проблемами дослідження, які відкривають широке поле для плідного пошуку. Слід звертати увагу насамперед на цей вид науково-літературних джерел.

Статті - це публікації, які висвітлюють питання, що вивчаються, погляди автора з конкретних проблем, результати дослідження. Студент може звертатися до статей, опублікованих у різних наукових збірниках чи в спеціальних наукових журналах. До речі, специфіка наукових журнальних статей - у донесенні найоперативнішої інформації, у розгляді тих проблем, які актуальні сьогодні.

Тези - коротко сформульовані положення висновків, підсумків, рекомендацій за матеріалами дослідження з тих чи інших проблем. Обсяг їх невеликий - 2-3 сторінки. Збірники тез здебільшого публікуються згідно з матеріалами конференцій, присвячених розгляду конкретних проблем дослідження.

Дисертації - це наукові рукописні роботи, фундаментальні дослідження, після захисту яких аспіранту, докторанту надається вчений ступінь кандидата чи доктора наук. За матеріалами дисертацій публікуються короткі викладки, що називаються авторефератами, у разі необхідності ними може користуватися дослідник. Звернення до тих чи інших науково-літературних джерел рекомендується погодити з науковими керівниками.

Пам'ятка: Як працювати з книгою.

1. Для ознайомлення в загальних рисах зі змістом книги необхідно:

- а) прочитати титульну сторінку - прізвище автора, заголовок, рік видання;
- б) прочитати анотацію (коротку інформацію про цю книгу), вміщену на зворотному боці титульної сторінки;
- в) уважно ознайомитися зі змістом, вміщеним або в кінці книги, або після титульної сторінки.

2. Під час читання звернути увагу на:

- а) назви окремих розділів, частин, параграфів тощо;
- б) звернути увагу на посилання (позначаються зірочкою або цифрою).

Іноді в студента під час роботи над дипломним дослідженням виникає потреба розробки реферату з досліджуваної проблеми. Як правило, реферат з теми наукового дослідження готують, коли виступають з повідомленням на засіданні наукового гуртка, проблемної групи, науковій конференції тощо.

Рефератом називається доповідь, розроблена на основі критичного огляду, вивчення декількох джерел. В основі його лежить стислий переказ у письмовій формі чи у формі публічного виступу за змістом книжки, результатів вивчення якоїсь проблеми, підсумків наукової роботи.

Реферат, як і доповідь, складається з трьох частин: *вступу, основної частини і висновку*. У вступі розкриваються актуальність теми, її зв'язок з важливими проблемами сучасної практики, історія питання. Може бути поданий короткий огляд використаної в рефераті літератури. У висновку (заклучній частині) формулюються основні підсумки всього сказаного, вказуються питання, які вдалося висвітлити більш-менш повно, та ті, які потребують подальшої роботи.

Під час оформлення реферату на титульній сторінці потрібно вказати назву установи, де виконано роботу, тему реферату, прізвище та ім'я автора, курс (групу, дисципліну) де він

навчається, рік написання, прізвище керівника роботи. Реферат має бути чітко написаним або віддрукованим. Текст пишуть лише з однієї сторони аркуша, залишаючи ліворуч поля.

Пам'ятка: Як писати реферат.

1. Визначити об'єкт і мету спілкування.
2. Дібрати відповідну літературу.
3. Опрацювати джерела з робочими стислими помітками, закладками в книжці.
4. Скласти план відповідно до обсягу реферату (його пункти розкриваються приблизно на однаковій кількості сторінок).
5. Оформити яскравий, оригінальний вступ.
6. Дати перелік основних висновків, узагальнень та рекомендацій.
7. Під час усного виступу краще розповідати, а не читати реферат. Для цього скласти розгорнутий план-конспект на 2-4 сторінки.
9. Під час добору мовних засобів для написання реферату необхідно враховувати особливості наукового стилю мовлення.

Щоб реферат був змістовним, необхідно приділити увагу добору матеріалу. Передусім потрібно з'ясувати, яка література існує з теми реферату (за алфавітним, систематичним, тематичним каталогами, бібліографічними виданнями можна знайти необхідну літературу).

Працюючи з книгою, потрібно насамперед налаштуватися, дати собі цільову установку: вивчити за книжкою те чи інше питання, яке потрібно висвітлити; критично проаналізувати зміст книжки; перевірити, чи збігається ваша оцінка якоїсь проблеми з думкою автора, інших авторитетних осіб; вибрати для реферату найяскравіші факти, приклади, цікаві положення тощо.

Складання плану роботи.

Планом дипломної роботи є складений у визначеному порядку перелік розділів та розгорнутий перелік питань, які повинні бути висвітлені у кожному розділі. Правильно побудований план роботи є організаційним початком роботи, допомагає систематизувати матеріал, забезпечувати послідовність його викладення.

План дипломної роботи студент складає самостійно, з урахуванням задумок та індивідуального підходу.

Студентам рекомендується складати план дипломної роботи після опрацювання основної літератури з теми дослідження, чіткого визначення основних понять, що входять у назву теми. Однак при всьому різноманітті індивідуальних підходів традиційним є наступний план:

- Вступ.
- Основна частина (розділи та підрозділи диплому).
- Висновки.
- Список використаних джерел.
- Додатки.

Традиційна структура дипломної роботи передбачає для кожного розділу 2-4 (іноді більше) параграфи (питання). Перший розділ роботи присвячується висвітленню теоретичних аспектів проблеми на основі аналізу наукової літератури. Зміст інших розділів залежить від теми, спеціальності, вузу.

План дипломної роботи рекомендується узгодити з керівником дипломної роботи.

У процесі роботи план може уточнюватись. Можуть розширюватись окремі розділи і параграфи, вводяться нові параграфи за рахунок зібраного матеріалу. Інші параграфи, навпаки, можуть скорочуватись чи зникати.

Основні вимоги до оформлення дипломної роботи.

Технічне оформлення роботи.

Дипломні роботи, як і всі наукові роботи студентів *підлягають оформленню* згідно з правилами, зокрема:

а) обсяг роботи зазвичай становить 50-100 сторінок машинописного тексту (у кожному ВНЗ встановлюється свій обсяг);

б) робота виконується на стандартних аркушах білого паперу А4 (210x297);

в) текст друкується через 1,5 інтервали; наявність полів: ліворуч - 2,5-3,5 см, праворуч 1-1,5 см, зверху - 2-2,5 см, знизу - 2-2,5 см. (точні значення див. у методичних вказівках свого вузу). Текст друкується з абзацами (2,5 см.), заголовки розділів друкуються великими літерами і відділяються від основного тексту зверху і знизу пропуском у 3 інтервали;

г) титульна сторінка оформляється відповідно до встановленого зразка, за нею розміщується план змісту роботи; список літератури подається після висновків дипломної роботи, він оформляється згідно з вимогами бібліографічного опису творів друку;

г) наукова робота обов'язково зшивається (переплітається), сторінки нумеруються.

д) на другій сторінці подається зміст роботи, в якому визначаються назви розділів і підрозділів, а також сторінки.

У дипломній роботі студента велике значення має оформлення його наукового апарату, посилання на джерела, примітки, список використаної літератури. Необхідно пам'ятати, що у будь-якому дослідженні для аргументації, крім цитат, велике місце займають цифри, факти, нові матеріали і документи, які вводяться в науковий обіг дослідником, критика інших поглядів і позицій тощо, на які потрібно робити посилання в роботі. Виноска (здебільшого порядковий номер) може розкриватися посторінково (внизу сторінки) або ж у списку використаної літератури. Бібліографічні описи, що подаються у виносках скорочені до мінімуму: автор, назва книги чи статті, місце, рік видання, сторінка. При посиланні на архівні документи - назва архіву, фонду, описання, номер одиниці зберігання та листа.

Якщо дослідник вибирає варіант оформлення посилань на загальний список використаної літератури, то в тексті у квадратних дужках ставиться номер, під яким у списку літератури подається назва джерела, номер, том (якщо це багатотомна праця), сторінка. Наприклад: [21, С.48]. Якщо дослідник посилається на декілька першоджерел, то вони виставляються за порядком списку літератури і відповідно розділяються знаком. Наприклад: [2; 14]. Якщо ж іде посилання на висновки, позиції інших учених, цифри, факти то в цьому випадку тексту посилання передусе слово: "див." (скорочено "дивіться").

Як правило, у дипломних роботах віддається перевага бібліографічним посиланням, що оформляються в кінці роботи, тому що багато посилань не потрібні під час читання, крім того економиться місце під час багаторазового повторення одного і того ж джерела.

Особливі вимоги ставляться до стилю наукової роботи. Він повинен відрізнятися певними мовними засобами, логічністю викладення, доказовістю, точністю літературної мови, наявністю загальноприйнятих у науці термінів, символів, понять тощо.

Згідно з вимогами, робота повинна бути написана чітко, охайно, без скорочень (за винятком загальноновживаних).

Загальна характеристика оформлення основних розділів дипломної роботи.

Вступ доцільно писати після того, як написана основна частина дипломної роботи. У вступі треба чітко визначити та обґрунтувати свій вибір теми дослідження. Повідомивши, на якому рівні перебуває розробка даної проблеми, дослідник робить висновки про актуальність свого дослідження. Актуальність наукового дослідження - це його соціальна значущість, що складається з нової наукової інформації, узагальнення передового досвіду, вирішення нових теоретичних завдань, розкриття методів використання теорії у конкретних умовах діяльності.

Обов'язковою частиною вступу є огляд літератури з теми дослідження, в який включають найбільш цінні, актуальні роботи (10-15 джерел). Огляд має бути систематизованим аналізом теоретичної, методичної й практичної новизни, значущості, переваг та вад розглядуваних робіт, які доцільно згрупувати таким чином: роботи, що висвітлюють історію розвитку проблеми; теоретичні проблеми, які повністю присвячені темі, потім ті, що розкривають тему частково. В огляді не слід наводити повний бібліографічний опис публікацій, що аналізується, достатньо назвати автора й назву, а поруч у дужках проставити порядковий номер бібліографічного запису цієї роботи в списку літератури. Закінчити огляд треба коротким висновком про ступінь висвітленості в літературі основних аспектів теми.

На наступному етапі наукової роботи студент повинен виділити об'єкт та предмет дослідження.

Під об'єктом дослідження треба розуміти стан, процес, властивості чи особливості наукової діяльності, які описуються певною системою понять. Поняття "предмет" вужче, ніж поняття "об'єкт". *Предмет дослідження* - це не просто один бік, частина об'єкту, а така його частина, через яку можна зрозуміти сутність об'єкту, дослідження цієї частини збагачує розуміння характеристики об'єкта в цілому.

При написанні вступу студент повинен чітко усвідомити *мету дослідження*. У багатьох студентських дослідженнях мета наукового дослідження має абстрактний характер.

У відповідності з метою дослідження ставляться завдання. *Завдання* - це частина мети, і вони не можуть бути ширшими за саму мету.

Завдання дослідження можуть включати наступні елементи:

- вирішення певних теоретичних питань, які входять у загальну проблему дослідження (наприклад, виявлення сутності понять, явищ, процесів, подальше вдосконалення їх вирішення, розробка ознак, рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування тощо);

- всебічне (при необхідності й експериментальне) вивчення практики вирішення даної проблеми, виявлення її типового стану, вад і труднощів, їх причин, типових особливостей передового досвіду (таке вивчення дозволяє уточнити, перевірити ті дані, які опубліковані в спеціальних неперіодичних і періодичних виданнях, підняти їх на рівень наукових фактів, обґрунтованих у процесі спеціального дослідження);

- обґрунтування необхідної системи заходів щодо вирішення даної проблеми;

- експериментальна перевірка запропонованої системи заходів стосовно відповідності її критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально важливих у відповідних умовах результатів вирішення цієї проблем при певних затратах часу і зусиль;

- розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів дослідження у практиці роботи відповідних установ (організацій).

У вступі також показуються теоретична та практична значущість роботи, розкривається структура, її основний зміст. Якщо студент вирішив не висвітлювати деяких аспектів теми, він повинен зазначити про це у вступі.

У змісті першого розділу, як правило, подаються теоретичні питання з теми дипломної роботи, написані з використанням літературних першоджерел.

Велике значення має правильне трактування понять теми, їх точність і науковість.

Використані терміни мають бути загальноновживаними чи подаватись з посиланням на їх автора.

Інші розділи пишуться відповідно до теми роботи і вимог конкретного вузу.

Після опрацювання матеріалів дослідження всі отримані відомості подають у вигляді таблиць і чітко їх описують. Аналізуючи дані, можна зробити ряд теоретичних висновків і узагальнень. У процесі аналізу треба дотримуватись наукової етики, не підганяти факти під сформульовані ідеї чи положення. Головні вимоги до наукового викладу результатів - точність, чіткість, стислість.

Висновки складаються дуже стисло і виразно.

Головна їх мета - підсумки проведеної роботи. Висновки подаються як окремі лаконічні положення чи методичні рекомендації. Дуже важливо, щоб вони відповідали поставленим завданням. У висновках необхідно зазначити не тільки позитивне, що вдалося виявити в результаті вивчення теми, але й хиби та проблеми, а також конкретні рекомендації щодо їх усунення. Не слід повторювати зміст вступу основної частини і висновків, зроблених у розділах.

Список використаної літератури подається на останній сторінці роботи. Використані автором джерела (монографії, статті, довідкова література) розміщуються в алфавітному порядку за прізвищами авторів. Усі посилання повинні бути уніфіковані.

Завершуючи написання дипломної роботи, необхідно систематизувати ілюстративний матеріал. Ілюстрації можна подавати по тексту або оформляти як додатки. Усі додатки повинні мати порядкову нумерацію та назви, що відповідають їх змісту. Нумерація аркушів з додатками продовжує загальну нумерацію сторінок основного тексту роботи.

Кожний розділ, а також вступ і висновки починаються з нової сторінки.

На титульній сторінці дипломної роботи вказується назва ВНЗ, випускної кафедри, спеціальність, прізвище та ініціали студента, тема дипломної роботи, вчене звання, прізвище та ініціали наукового керівника.

Типові помилки при написанні та оформленні дипломної роботи.

1. Зміст роботи не відповідає плану дипломної роботи, або не розкриває тему повністю чи її основної частини.
2. Сформульовані розділи (підрозділи) не відбивають реальну проблемну ситуацію, стан об'єкта.
3. Мета дослідження не пов'язана з проблемою, сформульована абстрактно і не відбиває специфіки об'єкта і предмета дослідження.
4. Не виявлено самостійності.
5. Немає глибокого і всебічного аналізу сучасних офіційних і нормативних документів, нової спеціальної літератури (останні 5-10 років) з теми дослідження.
6. Аналітичний огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій з теми роботи має форму анотованого списку і не відбиває рівень дослідження проблеми.
7. Кінцевий результат не відповідає меті дослідження, висновки не відповідають поставленим завданням.
8. В роботі немає посилань на першоджерела або вказані не ті, з яких запозичено матеріал.
9. Бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно, без дотримання вимог державного стандарту.
10. Обсяг та оформлення роботи не відповідає вимогам, вона виконана неохайно, з помилками (орфографічними, стилістичними тощо).

Захист дипломних робіт

Підготовка дипломної роботи до захисту.

Після завершення написання та оформлення дипломної роботи, її основні положення необхідно обговорити з керівником і фахівцями тієї установи, на матеріалах якої вона виконана.

Закінчена дипломна робота підписується студентом-дипломником, тобто її виконавцем і подається керівнику.

Після перегляду та схвалення дипломної роботи науковий керівник пише свій письмовий відгук і подає на перевірку завідувачу кафедри. У відгуку керівник повинен охарактеризувати пророблену виконавцем роботу за всіма розділами.

Завідувач кафедрою на основі цих матеріалів, вирішує питання про попередній захист дипломної роботи на засіданні кафедри. Студент готує для цього невеличку доповідь (короткий зміст роботи) до 10 хвилин з метою ознайомлення з основними результатами дослідження. Студенту в усній формі даються запитання з теми роботи, рекомендації щодо наступного захисту в державній екзаменаційній комісії. Попереднім захистом дипломної роботи може вважатися, за рішенням кафедри, виступ та участь студента у наукових конференціях - університетських, міжвузівських, всеукраїнських тощо. Завідувач кафедрою на основі цих матеріалів вирішує питання про допуск студента до захисту, роблячи про це відповідний запис.

Дипломна робота, допущена випускною кафедрою до захисту, направляється на рецензію.

Склад рецензентів визначається з числа висококваліфікованих науковців-практиків. Рецензентами можуть бути також професори і викладачі інших вищих навчальних закладів. Відгук спеціаліста установи, де виконана дипломна робота, прирівнюється до внутрішньої рецензії.

Дипломна робота з відгуком (допуском) випускної кафедри, відгуком керівника та рецензією спеціаліста направляється в державну екзаменаційну комісію до захисту.

За бажанням студента-дипломника в ДЕК можуть бути представлені матеріали, які характеризують наукову і практичну цінність дипломної роботи, наприклад, документи (відгуки, постанови, нагороди тощо), які вказують на практичне використання пропозицій, друковані статті з теми роботи та інші матеріали. Представлені матеріали можуть сприяти розкриттю наукової та практичної цінності дипломної роботи.

Підготувавши дипломну роботу до захисту, студент-дипломник готує виступ (доповідь), наочну інформацію (схеми, таблиці, графіки та інші ілюстровані матеріали) для використання під час захисту в ДЕК.

Відгук і рецензія на роботу.

Дипломна робота, допущена кафедрою до захисту, направляється деканом факультету на рецензію. Склад рецензентів затверджує декан факультету за поданням завідувача відповідної кафедри. Рецензентами можуть бути кваліфіковані спеціалісти наукових та навчальних закладів, керівники шкіл чи інших установ, на замовлення яких виконувалася робота, висококваліфіковані вчителі.

Крім рецензії, обов'язковим додатком до роботи є відгук наукового керівника.

Відгук наукового керівника повинен мати оцінку актуальності запропонованої теми, основні дані стосовно повноти і завершеності досліджень, напрями впровадження отриманих результатів, обсяг і якість самостійно виконаної студентом роботи, його рівня науково-теоретичної підготовки. Керівник оцінює вміння студента логічно мислити, організовувати свою роботу, сформованість умінь та навичок роботи з науковою літературою та проведення теоретичних і експериментальних досліджень, робити висновки з отриманих результатів. Поряд із зазначенням позитивних моментів дипломної роботи необхідно вказати і на хиби. Відгук завершується тим, що керівник визначає відповідність роботи всім вимогам, які є обов'язковими для цього рівня наукових досліджень і оцінює роботу. В кінці відгуку ставиться підпис наукового керівника.

У рецензії на роботу також визначається її актуальність, наукова новизна, повнота та ґрунтовність викладу, науковий рівень проведених досліджень, аргументованість висновків і пропозицій, можливість їх практичного впровадження. Рецензент повинен звернути увагу на відповідність отриманих результатів меті та завданням дипломної роботи, відзначає її позитивні та негативні сторони. Рецензент оцінює дипломну роботу за чотирибальною системою.

Відгук і рецензія додаються до оформленої дипломної роботи і разом з нею подаються до ДЕК не пізніше, ніж за один день до захисту. Виконавець повинен ознайомитися з відгуком та рецензією на роботу, проаналізувати їх та підготувати відповіді на зауваження. Державній комісії можуть подаватися й інші матеріали, що характеризують наукову і практичну цінність дипломної роботи і друковані праці, документи, що вказують на практичне застосування роботи, зразки матеріалів, виробів тощо.

Захист дипломної роботи в державній екзаменаційній комісії.

Студент допускається до захисту дипломної роботи в державній екзаменаційній комісії, якщо він повністю виконав навчальний план і отримав допуск до захисту, підписаний завідувачем випускною кафедрою.

Хід захисту дипломних робіт визначається Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах та розробленими "Рекомендаціями про порядок створення, організацію і роботу державної екзаменаційної кваліфікаційної комісії у вищих навчальних закладах України".

Відповідно до цього, до захисту випускної дипломної роботи допускаються особи, які завершили певний курс навчання та успішно пройшли всі атестаційні іспити (екзамени і заліки), передбачені навчальним планом.

Задача державних іспитів та захист випускних кваліфікаційних робіт (дипломних проектів і робіт) відбувається на відкритому засіданні державної екзаменаційної комісії.

До захисту дипломних робіт допускаються студенти, які виконали всі вимоги навчального плану.

Списки студентів, допущених до захисту дипломних робіт, подаються в державну комісію деканом факультету.

Перед захистом дипломних робіт деканат факультету подає такі *документи ДЕК*:

- зведена відомість про виконання студентами навчального плану, про отримані ними оцінки з теоретичних дисциплін, курсових робіт, практик, з державних іспитів (тільки перед захистом дипломних робіт);

- відгук керівника про дипломну роботу;

- рецензія на дипломну роботу спеціаліста відповідної кваліфікації і профілю.

Державній комісії можуть бути подані також інші матеріали, що характеризують наукову і практичну цінність виконаної роботи - друковані статті за темою роботи, документи, які підтверджують практичне застосування роботи: макети, таблиці, діаграми виробів, схеми тощо.

Складання державних іспитів або захист дипломних робіт проводиться на відкритому засіданні державної комісії за участю не менше половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії.

Члени комісії заздалегідь знайомляться зі змістом роботи. На захист можуть бути запрошені керівники навчальних закладів, студенти, викладачі та ін.

Процедура захисту включає:

- доповідь студента про зміст роботи;
- запитання до автора;
- оголошення відгуку наукового керівника або його виступ;
- відповіді студента на запитання членів ДЕК та осіб, присутніх на захисті;
- заключне слово студента;
- рішення комісії про оцінку роботи.

Вступне слово необхідно підготувати заздалегідь у формі виступу, в якому доцільно висвітлити такі важливі питання: обґрунтування актуальності теми дослідження; мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; що вдалося встановити, виявити, довести; якими методами це досягнуто; елементи новизни у теоретичних положеннях та в практичних рекомендаціях; з якими труднощами довелося зіткнутися в процесі дослідження, які положення не знайшли підтвердження. У ній треба дати також відповіді на основні зауваження наукового керівника і рецензента.

Доповідь студента не повинна перевищувати за часом 10-15 хвилин.

Для кращого сприймання присутніми матеріалу бажано власні таблиці, діаграми, графіки намалювати на великих аркушах паперу.

Під час захисту дипломної роботи студент зобов'язаний дати вичерпні відповіді на всі зауваження у відгуках та рецензіях, а також у виступах на захисті. Захист дипломної роботи фіксується в протоколі ДЕК.

Результати захисту визначаються оцінками "відмінно", "добре", "задовільно", "незадовільно".

Оцінка дипломної роботи ухвалюється членами державної екзаменаційної комісії на її закритому засіданні. Комісією приймається до уваги зміст роботи, її грамотність, якість оформлення результатів дослідження, обґрунтованість висновків та пропозицій, зміст доповідей та відповідей на запитання студента-дипломника, відгуки на дипломну роботу, рівень теоретичної наукової та практичної підготовки студента.

Оцінки з дипломних робіт оголошуються того ж дня після оформлення в установленому порядку протоколу засідання комісії.

За результатами підсумкової атестації випускників державна комісія приймає рішення про надання їм кваліфікації за напрямом (спеціальністю) і видачі диплома про вищу освіту.

Оволодіння жанрами усного мовлення.

Для студента дуже важливо оволодіти жанрами усного мовлення. Володіння ними передбачає вміння працювати з додатковою літературою, самостійно здобувати і застосовувати знання, передавати їх іншим, говорити просто, виразно, зрозумілою мовою.

Доповідь - один із найпоширеніших жанрів публічного висловлювання.

Основна мета доповіді - донести до слухача певну інформацію так, щоб її зрозуміли і сприйняли.

Оскільки доповідь сприймається на слух, доповідач повинен допомагати слухачам зрозуміти і запам'ятати новий матеріал: із самого початку встановлювати контакт з аудиторією, зацікавити темою, підтримувати увагу протягом усього виступу.

Щоб такий виступ мав успіх, добре сприймався слухачами, необхідно зробити його оригінальним за викладом, своєрідним і неповторним. А для цього треба працювати над композицією доповіді.

Найпоширенішою структурою доповіді вважається така, що складається з трьох частин: вступу, основної частини, висновку. Кожна частина має свої особливості, які треба враховувати в процесі підготовки доповіді.

Від того, як оратор розпочав доповідь, значною мірою залежить успіх виступу. Невдалий початок знижує інтерес слухачів до теми, послаблює увагу.

У вступі доповіді виділяється її тема. Далі вказуються причини вибору саме цієї теми (актуальність проблеми, значення її для конкретної аудиторії, формулюється мета доповіді, іноді коротко викладається історія питання).

Досвідчені доповідачі рекомендують розпочинати виступ з цікавого прикладу, прислів'я чи приказки, крилатого виразу тощо. У вступі також може бути використана цитата, яка змусить слухачів задуматися над словами промовця, глибше усвідомити висловлене положення.

Основна частина розпочинається з характеристики проблеми. Виділивши основний аспект проблеми, варто запропонувати слухачам перспективу обговорення (наприклад: "Подальше обговорення проблеми, на наш погляд, доцільне зосередити навколо таких основних положень 1)...; 2)...; 3)... . Перехід до обговорення кожної конкретної тези в подальшому робить доповідь чіткою, логічною і дозволяє потім перейти до висновків.

Пам'ятка: Як готуватися до публічного виступу.

1. Добре продумати тему виступу; заздалегідь підготувати матеріал, з яким виступати.
2. З'ясувати мету і об'єкт мовлення: бажання проінформувати слухачів чи переконати їх у чомусь, спонукати до якоїсь дії чи розважити.
3. Основа виступу - план. Згрупувати інформаційні матеріали відповідно до плану виступу.
4. Опрацювати потрібну інформацію, дбати про композицію виступу (загальноприйнята композиція - вступ, основна частина, висновок).
5. Розвивати думку в своєму виступі можна по-різному, а саме: пояснювати, описувати, розповідати, доводити. Добирати відповідні мовні засоби, притаманні для обраних стилю і типу мовлення.
6. Написати повний текст виступу і кілька разів прочитати його.
7. Прочитати свій виступ удома комусь із рідних або друзям. Це допомагає уточнити зміст, знайти потрібні слова і необхідний тон, інтонацію.

Пам'ятка: Як готувати доповідь.

1. Визначити об'єкт і мету спілкування.
2. Вдуматися в тему, визначити основну думку майбутньої доповіді.
3. Опрацювати літературу з цієї теми, осмислити її.
4. Добираючи матеріал, звернути увагу на ті факти, які будуть цікавими для аудиторії, перед якою буде виголошено доповідь. Зробити певні виписки.
5. Скласти робочий план і відповідно до нього систематизувати дібраний матеріал.
6. Узагальнити основні положення кількох джерел і тоді думки, викладені в кількох працях, звучатимуть повніше, переконливіше.
7. Записати текст доповіді повністю або частково (початок, кінцівку).
8. Виділити терміни, незнайомі слова, уточнити вимову і наголошення слів.
9. Говорити повільно, робити паузи, дотримуватися правильної інтонації.
10. Виступаючи, завжди стежити за слухачами: якщо вас перестали слухати, змінити тон мовлення, навести цікавий факт, ніколи не намагатися перекинути аудиторію.
11. Якщо потрібно заглянути до рукопису, опустіть очі, не нахилиючи голови.
12. Стежити за своїм мовленням: уникати слів-паразитів, не заповнювати паузи звуками ("е-е-е", "м-м-м") тощо.
13. Переказати усно текст доповіді вдома.

Переконливе, яскраве закінчення доповіді запам'ятовується слухачам, залишає приємне враження про неї. Тому наприкінці доповіді рекомендується повторити основну думку, підсумувати найважливіші положення. Якщо перші слова оратора повинні завоювати увагу слухачів, то останні - покликані посилити ефект виступу.

Слід пам'ятати, що слухачам не байдуже, куди дивиться доповідач. Часто можна спостерігати таку картину: студент робить доповідь, виступає на зборах і час від часу поглядає у вікно, кидає погляд на стіни, опускає очі, піднімає до стелі, розглядає свої руки, тобто дивиться куди завгодно, тільки не на слухачів. Навіть гірше: промовець дивиться на аудиторію "відсутнім" поглядом. Чи можна говорити про взаєморозуміння між оратором і аудиторією? Звичайно, ні.

Якщо ж під час виступу переводити повільно погляд з однієї частини аудиторії на іншу, то можна створити враження гарного зорового контакту зі слухачами. Саме за таких умов можна розраховувати на успіх.

Виступ під час дискусії.

Оскільки багато проблем, які постають у нашому житті, не мають однозначного вирішення, мають місце дискусії.

Щоб виступ під час дискусії був цікавим, оратор сам повинен бути зацікавлений своїм виступом. Коли кажуть: людина спроможна добре виступити перед аудиторією, вміє самостійно роздумувати, сперечатися, захищати свої думки, судження та ін., це означає, що вона не просто володіє потрібними знаннями, а й вміє їх використовувати практично.

Отже, виступ дискусійного характеру здебільшого будується таким чином: у виступі мають бути вступна частина (вказівка на те, що говоритиме виступаючий і чому), основна частина (виклад власних поглядів на певну проблему чи питання, докази), висновки (пропозиції). У такому виступі часто використовується ілюстративний матеріал для доведення основної думки (тези), висловлювання. Ними можуть бути приклади з життя вузу тощо. Подібний матеріал, безумовно, оживляє виступи, привертає увагу слухачів, викликає до себе інтерес. Крім того, під час такого виступу потрібно чітко уявляти, з якою метою промовець буде говорити, якої реакції слухачів він очікує.

Виступ дискусійного характеру потрібно намагатися будувати з доброзичливістю. Навіть виступ проти якоїсь ідеї чи думки потрібно розпочинати з підтримки позитивного.

Пам'ятка: Як володіти голосом під час виступу.

1. Пристосуйте свій голос до умов, в яких відбувається спілкування.
2. Хто говорить занадто тихо, справляє враження людини, яка не вірить у свої сили.
3. Не говоріть занадто голосно - це справляє враження агресивної людини.
4. Голос підвищують тоді, коли ставлять запитання, висловлюють радість, здивування. Якщо вам потрібно когось переконати, відповісти на запитання, то голос треба понизити.
5. Будьте тактовні: спочатку зважте, чи нікого не образить те, що ви хочете сказати, а тоді говоріть.
6. Не зачитуйте текст доповіді з папірця. Викладіть основні тези на окремому аркуші і користуючись ними намагайтеся будувати доклад не заглядаючи у повний текст.

За матеріалами сайту <http://vuz.net.ua>